

Віктар ЖЫБУЛЬ

АНЦІНСКІ, САМСКІ, N-СКІ...

АЎТАРСКІЯ "ALTER EGO" АДАМА БАБАРЭКІ

Неабходнасць арыентавацца ў літаратурным працэсе падштурхнула пісьменніка і крытыка Адама Бабарэку (2/14.10.1899 – 10.10.1938) у канцы 1920-х гг. скласці адмысловую бібліяграфічную картатэку і алфавітны нататнік са спісам рэцэнзій і артыкулаў (Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва, фонд 407, воп. 1, адз. зах. 93 – 95). Дзякуючы гэтым працам мы можам расшыфраваць псеўданімы і крыптанімы многіх беларускіх літаратараў, у тым ліку і не зафіксаваныя ў вядомым слоўніку Янкі Саламевіча 1983 г. Ёсць сярод іх і крыптанім, які належыць самому А. Бабарэку, – *А-скі* [2, т. 1, с. 851]. Менавіта так вядомы крытык падпісаў рэцэнзію на кнігу "Срэбра жыцця" Кузьмы Чорнага. (Відавочна, што аўтар скарыстаўся крыптанімам дзеля таго, каб яго сапраўднае прозвішча лішні раз не мільгала: тамсама, у часопісе "Маладняк", 1926, № 1, змешчана ажно 5 крытычных публікацый Адама Бабарэкі!) Крыптанім абуджае здагадку: а ці не скараціў такім чынам А. Бабарэка нейкі са сваіх ужо ўжываных раней псеўданімаў? І пры ўкладанні яго Збору твораў у двух тамах (2011) такі псеўданім (які таксама не трапляў у поле зроку навукоўцаў) быў знойдзены. У часопісе "Маладняк" (1924, № 5) бачым рэцэнзію на кнігі "Камсамольская нота" Андрэя Александровіча і Анатоля Вольнага, "Камсамольскі спеўнік" і "Камсамольскі вечар", аб'яднаныя падпісам Ад. *Анінскі*. Няма сумневу, што пад гэтым псеўданімам хаваецца Адам Бабарэка, – бо менавіта ён ужо тады пачынаў займаць месца вядучага крытыка "Маладняка". Лёгка патлумачыць і паходжанне псеўданіма: ён утвораны ад імя *Аня* – менавіта так звалі жонку пісьменніка, чыё поўнае імя – Ганна Іванаўна Бабарэка (у дзявоцтве – Дзянішчык; 1901 – 1982). Акурат 1 жніўня 1924 г. маладыя пабраліся шлюбам.

Дзякуючы ўласнаручнаму раскрыццю А. Бабарэкам крыптаніма *А-скі* знаходзіць дадатковае пацвярджэнне і прыналежнасць яму псеўдані-

ма *Ад. Анінскі*. Прычым, як мы зараз пабачым, яно з'яўляецца ключом не толькі да бібліяграфіі А. Бабарэкі, але і да разумення зместу некаторых яго праявістых і філасофскіх твораў.

У чэрвені 1925 г. Адам Бабарэка адпачываў і лячыўся ў Буюрнусе (цяпер прыгарад горада Гурзуф, Крым). Нягледзячы на параду доктара "нічога ані чытаць, ані пісаць" [2, т. 2, с. 389], пісьменнік рабіў накіды праявістага твора, дзеянне якога адбываецца таксама на курорце. Твор не быў закончаны: занатаванымі засталіся толькі асобныя дыялогі і характарыстыкі некаторых персанажаў [2, т. 2, с. 250 – 254]. Акрамя штучнага "філосафа" Бусакова, самазахопленнага паэта Галішчука, экзальтаванай дзяўчыны Шуры, "свецкай дамы" Пятроўны там прысутнічае і персанаж з прозвішчам *Анінскі*. Што ён з сябе ўяўляе? "*Анінскі – гэта хлопец гадоў дваццаці пяці, вельмі хмуры і часамі толькі ўсьмі[ха]ючыся найўна, і вельмі маўклівы. Ён абсалютна ні з кім не гаварыў і ні кім не цікавіўся*" [2, т. 2, с. 253]. У творы *Анінскі* сутыкаецца з зусім супрацьлеглай паводле характару і звычак асобай – гаваркой, насмешлівай і ганарыстай Пятроўнай, якая любіць спевы і музыку, імкнецца заўсёды быць у цэнтры і ўсяляк намагаецца прыцягнуць увагу *Анінскага*, але той застаецца непрыступным і абыякавым да яе. Паказальны, напрыклад, дыялог у лодцы:

– Ці казалі вы за ўвесь час тры словы?

– Не лічыў, – быў адказаў, і потым зноў маўчаньне.

– Я думала, што вы ня ўмеете гаварыць.

– Так, часамі з нязнаючы[мі] цаны гаворцы і рассыпаюч[ымі] словы, як нешта зусім бяси[эннае].

– А вы свае цэніце на вес золата?

– Хоць бы так" [2, т. 2, с. 253]. На Пятроўну *Анінскі* рабіў уражанне чалавека дзіўнага і "як абгароджанага калючым дротам".

Падобна, што А. Бабарэка нездарма даў персанажу прозвішча, вельмі сугучнае з уласным псеўданімам *Ад. Анінскі* – ён нібыта намякаў на аўтабіяграфічнае паходжанне вобраза *Анін-*

скага. Наколькі гэта так? Па-першае, аўтару, як і яго персанажу, на момант напісання твора было 25 гадоў. Па-другое, у партрэце Анцінскага праглядаюцца рысы характару самога А. Бабарэкі – падчас жыцця ў Бююрнусе ён неахвотна ўступаў у кантакты з іншымі курортнікамі і вельмі сумаваў па каханай жонцы. У лістах да яе пісьменнік скардзіўся на стомленасць, а таксама на адсутнасць кампаніі, якая была б яму дадушы. «... Усе вельмі чапорныя, занадта “ісляхетныя”, – пісаў ён. – Ёсьць пісклівыя, хоць вушы затыкай. Ёсьць футлярныя. Усялякай дрэні тут імат, асабліва ветрам шытай, да “глупай” – хоць адбаўляй. Праўда, усё гэта закрываецца ўсялякай “вопраткай” інтэлігентнасьці і таму падобнай “энтнасьці”. Ёсьць настаўнікі, ёсьць журналісты. Але няма родных па духу, а гэта роўнасільна таму, што знаходзіцца ў адзіноцтве» [2, т. 2, с. 390]. Таму А. Бабарэка, як і яго персанаж, трымаўся ад усіх асобна і “адгароджана”: “Таварыць амаль ні з кім, так, каб блізка, не гавару: няма ахвоты – раз, а другое – што так спакайней. Толькі самае так неабходнае” [2, т. 2, с. 394].

Сціпла і нярэдка замкнёна А. Бабарэка трымаўся не толькі на курорце. Пра тое, што ён “ухіляўся ад шумных таварыскіх гаворак”, згадваў і яго сябар па літаратурным згуртаванні “Узвышша” Максім Лужанін [4, с. 4]. Аднак як чалавек з пэўным вопытам, эрудыцыяй і інтэлектам А. Бабарэка быў здольны прывабліваць аднадумцаў, карыстаўся павагай як таленавіты літаратар і ўніверсітэцкі выкладчык. “Адам Бабарэка, чалавек дапытлівага розуму, быў схільны да філасофскіх разваг і пошукаў... – успамінаў Кандрат Крапіва. – Адам Антонавіч карыстаўся не толькі павагай чытачоў, але і вялікай сімпатыяй усіх, хто ведаў яго асабіста. Гэта быў шчыры і сардэчны чалавек, з якім заўсёды было цікава і прыемна пагаварыць” [3, с. 4]. “...Дзверы ў яго маленькі пакой не зачыняліся, ды і са сходаў або лекцый яго праводзілі двое-трое пачаткоўцаў-літаратараў, каму патрэбна была жыццёвая і творчая парада” [4, с. 4], – успамінаў М. Лужанін.

І хоць “аўдыторыя слухала яго [А. Бабарэку] не зварухнуўшыся”, М. Лужанін прызнаваў, што вядомы ўзвышэнскі тэарэтык пры ўсёй начытанасці і разважлівасці “не быў красамоўным”. Яшчэ больш катэгарычна пра гэтую яго ўласцівасць выказаўся Антон Адамовіч у аўтабіяграфіі, якая пісалася на патрабаванне НКУС і, адпаведна, для друку не прызначалася: «...Адам БАБАРЕКА обладает еще затрудненной речью (не даром нашими противниками он был прозван “гераклитом темным”), причем в устной беседе эта затрудненность иногда доходила до предела (в письменных его работах, подвергающихся обработке, она, естественно, меньше)» [1, арк. 13].

Акрамя таго, А. Бабарэка, паводле А. Адамовіча, меў вялікую схільнасць “уклоняться куда угодно и увлекаться чем угодно”, з-за чаго традыцыйныя сходы “Узвышша” ператвараліся ў “беседу обо всем и ни о чем”. Больш за ўсё А. Бабарэка любіў гутаркі на філасофскія і літаратурныя тэмы.

Заўважнае падабенства з Анцінскім мае яшчэ адзін бабарэкаўскі персанаж – Самскі (цыкл “Няскончаныя характарыстыкі”, 1926). Прозвішча яго таксама не выпадае і можа быць патлумачана дваяка: Самскі – “сам па сабе”, самотнік і індывідуаліст; і, урэшце, Самскі – “я сам”, г. зн. вобраз Самскага аўтар у большай ці меншай ступені спісаў з сябе самога. Згаданага персанажа А. Бабарэка здолеў выявіць больш разгорнута і глыбока, чым Анцінскага. Гэта таксама “адгароджаны” ад іншых, дзіўнаваты, маўклівы і надзвычай самапаглыблены чалавек, яскрава выражаны інтраверт, які жыве ва ўласным свеце, а “сапраўднага”, навакольнага свету “для яго як бы і не існавала” – “былі толькі пытаньні, урыўкі ідэй і паняццяў, абрыўкі малюнкаў нейкіх, было пераскажваньне з аднаго слова ці пытаньня, ці думкі на другое – і ўсё кружылася, ірвалася, мільгала...”. Як і аўтар, Самскі быў пісьменнікам ці, прынамсі, меў схільнасць да занатоўвання думак, рэфлексій у пісьмовай форме: “Калі-ж ніхто ўжо не перашкаджае, тады ён бярэцца за пытаньні свае. Выбірае якое адно і пачынае думаць, пачынае нешта пісаць, як раптам пачынаюць высюваць свае языкі і кіпці другія пытаньні адно за адным і ўрэшце ўсе гурбою як быццам навальваюцца на яго. Ён бароніцца, адбіваецца: бярэ ліст за лістам паперу і ўсё нешта запісвае па некалькі радкоў, аж покі зусім ня выбіваецца [з] сіл і, усхваціўшыся з месца, пачынае хадзіць з кута ў кут па хаце або кідаецца на ложак, плюшчыць вочы і чуць-чуць ня плача” [4, т. 2, с. 132]. Самскаму яго жыццё здавалася “як-бы не настаяшчым”, і ён “марыў і ўсё збіраўся пажыць нейкім новым, настаяшчым, сапраўдным жыццём” [4, т. 2, с. 133].

Ёсць у Адама Бабарэкі і яшчэ адно найменне для аўтарскага *alter ego*. Так, адно з яго першых філасофскіх эсэ мае назву “Разважанні N-скага” (1926). З аднаго боку, N-скі – шырока распаўсюджанае ў літаратуры і журналістыцы і нават хадульнае найменне, якое ўжываецца як замяняльнік прозвішчаў альбо геаграфічных назваў і ўласных імёнаў увогуле, часам з абагульняльнай ці цэнзурнай мэтай (N-скі пасёлак, N-скі павет, N-скі полк, N-скі завод і г. д.), і з’яўляецца сінонімам да словаў “адзін з многіх”, “нейкі”, “неістотна які”. З другога боку, N-скі, зноў жа, сугучна з псеўданімам А. Бабарэкі – *Анінскі*. N-скі ў дадзеным выпадку з’яўляецца хутчэй таксама псеўданімам аўтара, чым прозвішчам персанажа, бо апавядальнік у тэксце ніяк не персаніфікаваны,

не надзелены індывідуальнымі рысамі, якія неяк вылучалі б гэтае эсэ сярод іншых твораў А. Бабарэкі падобнага жанру. Дый сам твор, строга кажучы, не належыць да мастацкай літаратуры, а ўяўляе з сябе чыста філасофскія тэарэтычныя выкладкі. Праўда, месцамі яны падтрыманыя даволі яркімі вобразамі: «Я душу камара, бо ён смочка кроў маёй творчасці, душу яго і таму, што глыбака пераконан, што з камара ня можа быць чалавека, душу яго яшчэ й таму, што гэта жывая форма жыцця майго “я” ў глыбі вякоў, калі “я” ўмірала дзеля таго, каб радзіць другое, высиае “я”. Яно ўмерла дзеля таго, каб жыў я. І камар – гэта жывая цень вось той сьмерці, і я яе душу. <...> І калі я сярод людзей, то я гляджу, ці няма сярод іх камароў. Камара я душу! І калі я душу камара, я душу сьмерць сваю» [2, т. 2, с. 139 – 140]. Бабарэкаў N-скі разважае пра ўзаемадачынненні матэрыяльнага і духоўнага, чалавека і грамадства, пра формы жыцця асобы ў свеце. Падобныя і па стылістыцы, і па праблематыцы эсэ А. Бабарэка працягваў пісаць і надалей, але N-скім сябе болей ніколі не называў.

Аднак нават не звяртаючыся да псеўданімаў, літаратурных масак ці ўвядзення аўтабіяграфічных персанажаў, пісьменнік быў схільны даручаць свае думкі, развагі, меркаванні ўяўнаму дваініку. Дзённікавыя запісы А. Бабарэкі 1930-х гг. маюць вельмі характэрную асаблівасць: у многіх з іх як быццам бы распавядаецца пра трэцюю асобу (“ён”), хоць відавочна, што аўтар меў на ўвазе сябе: “Кнігі былі яго раздражальнікамі...”, “Яму хацелася...”, “Ён адчуваў...”, “Ён часта шукаў...”, “Часом у яго было адчуваньне...”, “Ён хацеў навучыцца апавядаць пра людзей...”, “Ён саромяўся прызнацца самому сабе...” і г. д. Чаму пісьменнік згадваў сябе ў 3-й асобе нават у асабістым дзённіку (а менавіта так варта кваліфікаваць яго “Развагі вольным часам”)? Падрабязны адказ на пытанне дае сам Адам Бабарэка ў запісе ад 20 жніўня 1932 г.: “Яму хацелася свае перажыванні ўцэлавіць творам, аб’ектывізаваць іх, аддзяліць ад сябе і пусціць іх жыць сярод людзей, сярод іх сьвядомасці. Але яму не хацелася, каб людзі ведалі, што той чалавек, якога-б ён стварыў у сваім творы, ёсць ён сам-жа, або сьпісаны з яго самога. Яму хацелася, каб ён ня быў здымкам з самога сябе і ў той-жа час, каб ён у сабе здымаў і сябе, як тую ношу, якая адчувалася ім як нейкі цяжар на плечах і ад якога хацелася вызваліцца, як ад грузу перажывання. Яму хацелася, каб людзямі ён успрымаўся як твор, а ня здымак з сябе, а не апісаньне сваіх перажываньняў. Пры думцы, што людзі могуць даведацца так пра яго перажыванні, што яны будуць думаць, што гэтак перажываў сам аўтар твору, яму рабілася нейк няпрыемна. Ён саро-

мяўся некаторых сваіх і перажываньняў, і думак. Ён уважаў, што так перажываць, думаць ня годна для чалавека, якім ён яму ўяўляўся павінным быць. Яму здавалася, што гэта яго ўнізіць у вачох людзей. А яму было прыемна быць у вачох людзей на высокай ступені” [2, т. 2, с. 324 – 325].

Праблема ўзаемадачыннення аўтара, героя і чытача сапраўды займала А. Бабарэку як тэарэтыка літаратуры, прычым асобу аўтара і вобраз “апавядальніка” ён справядліва размяжоўваў – у гэтым дастаткова пераканацца, пазнаёміўшыся, напрыклад, з яго разважаньнямі над аповесцю “Ня доля Заблоцкіх” Лукаша Калюгі [2, т. 1, с. 515 – 519; т. 2, с. 434 – 440]. Падобна, што сам А. Бабарэка меў у планах звяртацца і надалей да прозы і распрацоўваць у ёй тып рэфлексіўнага героя-самотніка – дзіўнаватага, але не пазбаўленага прывабнасці, – і вельмі саромеўся таго, што пэўныя рысы такога героя ён запазычваў у сябе самога. Таму нават дзённікавыя запісы, якія маглі б стаць патэнцыйным матэрыялам для адпаведнага твора, ён сьвядома вёў ад імя трэцяй асобы. Вядома ж, імкненне максімальна дыстанцыяваць асобу аўтабіяграфічнага героя ад асобы аўтара мела пад сабой не толькі эстэтычныя, але і чыста псіхалагічныя падставы: сарамлівасць, нежаданне раскрываць свой унутраны свет, разыходжанне паміж “я” рэальным і “я” ідэальным, жаданне выцесніць негатыўныя перажыванні. Прыгадаем і такія псіхалагічна неспрыяльныя чыннікі: “Развагі вольным часам” пісаліся ва ўмовах ссылак, калі аўтару не было дазволена адкрыта займацца літаратурнай дзейнасцю, да якой ён па-ранейшаму адчуваў прызвание.

У пэўны мастацкі твор Бабарэкавы тэксты пра “яго / сябе” так і не выліліся, а засталіся дзённікавымі запісамі. А нядаўна яны ўбачылі свет у Зборы твораў пісьменніка, і аўтар паўстаў у іх акурат такім, якім быў насамрэч, а не такім, якім, на яго думку, чалавек “павінен быць”. Але, насуперак хваляванням А. Бабарэкі, гэта зусім не “прыніжае” яго ў вачох людзей. Наадварот, аўтар паўстае чалавекам глыбокім, разважлівым, сумленным, са складаным унутраным светам і аналітычным ладам розуму. Чалавекам, які мысліць і мае сваё меркаванне. Чалавекам, які і ў выгнанні імкнуўся працаваць на карысць Радзімы і клапаціцца пра яе лёс.

Спіс літаратуры

1. Адамовіч, А. Автобіяграфія / А. Адамовіч // Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва. – Фонд 459. – Воп. 1. – Адз. зах. 7.
2. Бабарэка, А. Збор твораў: у 2 т. / А. Бабарэка. – Вільня: Ін-т беларусістыкі – Беласток: Бел. гіст. тав-ва, 2011.
3. Крапіва (Атраховіч), К. К. Ён быў шчыры чалавек / К. К. Крапіва (Атраховіч) // Слава працы (г. Капыль). – 1969. – 14 кастр.
4. Лужанін, М. Ясны, праніклівы розум / М. Лужанін // Слава працы (г. Капыль). – 1969. – 14 кастр.